

The art of oratory is the importance of speech, the power of words.

Qirboyeva Norgul Tuymurod qizi

NavDPI Tayanch doktoranti

Abstract

This article focuses on the formation and development of the art of public speaking, how to make the speech attractive and understandable, and what methods to use in the application of this process. The further development of these methods, learned from the works of our scholars, is covered in this article.

Key words: eloquence, word, skill, ability, talent, speech, enunciation, wit, insight, rhetoric, sophist

Hozirgi kunda, huddi qo'shni mamlakatlarda bo'lgani kabi, notiqlik san'ati ilmini milliy ruhda, milliy qadriyatlarga tayanganimiz holda yaratish hamda mazkur fanning respublikamiz oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida alohida filologik fan sifatida o'qitilishiga erishish milliy ma'naviyat jonkuyarlari oldida turgan muhim vazifalardan sanaladi. Notiqlik san'ati, avvalo, notiqdagi mavjud qobiliyat va iste'dodni shakllantirishga qaratilgan soha bo'lib, u notiqning qobiliyati hamda iste'dodini o'rganuvchi va shakllantiruvchi ilm hisoblanadi.

Notiqlik san'atining asosiy vazifasi notiq bo'lishga undovchi qonuniyatlarni o'rgatishdan iborat. Biroq hamma ham notiq bo'lavermaydi. Buning uchun bo'lajak notiqda qobiliyat va iste'dod bo'lishi kerak. Chunki u - san'at. Shuning uchun ham ba'zi notiqlar materialni chuqur bilgani holda o'z fikrini erkin nutqi bilan yetkazib berolmasligi, natijada tinglovchilar uni tushunmasligi mumkin. Mohir notiqlar nutqini esa tinglovchilar yaxshi tushunadi va mazmunini tezroq anglab oladi. Notiqlik esa mafkuraviy kurashning asosiy quroli sifatida faoliyat ko'rsatmog'i lozim. Notiqlik san'atining har qachongidan ham o'tkir va keskir bo'lmog'i bugungi kunning muhim talabi. Bu san'atni ilk bor adabiy janr darajasiga ko'targan hamda notiqlikka ilmiy yondoshgan kishilar sofistlar hisoblangan. Ular o'zlaridan oldin o'tgan notiqning faoliyatlarini nazariy asoslashga kirishib, "Ristorika" ilmini yaratadi. Oldin notiqning "Ritor" so'zi bilan atashib, so'ngra notiqlik san'atidan sobiq o'rgatuvchilarni "Ritor"lar deb ataydilar. Sitsiliya oroli ritorikaning asl vatani hisoblanadi. U joylarda V asr o'rtalariga kelib demokratiyaning yo'lga qo'yilishi,

notiqlik taraqqiyoti uchun omil bo'ldi. Qadimgi yunonlar sotsilialik Korak hamda Tisiylami ritorikaning asoschilari deb tan olganlar , ulardan deyarli hech narsa yetib kelmagan. Biroq, ularga vatandosh bo'lgan sofist Gorgiy (taxminan 483-376) ni ritorikaning birinchi namoyandasi deb bilishgan. Gorgiyning aytishicha, notiqlarning eng muhim vazifasi tinglovchini ishonitirish, uni maftun etish, rom qilishdir. Gorgiyning bu fikrlaridan biz eng asosiysi deb beradigan ma'lumotimiz aniq va ishonchli bo'lishiga e'tibor qaratmog'imiz zarur. Va uning yana fikrlaridan maftun etishning asosiy vositasi sifatida yozuvchi birinchi o'ringa uslubni qo'yadi va shu maqsad bilan o'zining asarlarida "go'zal" uslubning namunalari namoyish qilmoqchi bo'ladi. Notiqlik san'atining rivoji adabiy tilning shakllanishiga, shuningdek, notiqlik san'ati nazariyasi bo'lmish "ritorika" ilmining vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

Notiqlik san'atining rivojlanishiga Aristotelning ham fikrlari muhim vosita hisoblanadi. Aristotel notiqlik san'atini egallashni 5 qismga bo'lib o'rgatadi.

1. Materialni kashf etish (har tomonlama tayyorlash).
2. Materialni joylashtirish shakli (rejasi).
3. Materialni eslab qolish (o'zlashtirish).
4. Materialni so'z yordamida to'g'ri aks ettirish.
5. Materialni to'g'ri talaffuz etish.

Aristotelning fikrlari hozirgi kunda ham o'z qimmatini saqlab kelmoqda. Notiqlik san'atining rivojlanishiga vatanga bo'lgan muhabbatning ham ta'siri yuqori bo'ladi. Buning yorqin misolini Sitseronning hayot yo'lidan ham bilmog'imiz mumkin. Sitseron zamonasining ko'pchilik so'z ustalari singari o'z faoliyatining ilk davrlaridayoq nutqida uslubning chiroyliligi, iboralarining jonliligi, jumlamining

nafis bo'lishiga katta e'tibor beradi. Vatandan haydalihi Sitseron uchun nihoyat darajada og'ir bo'ladi. U bir yarim yildan so'nggina do'stlarining yordami tufayli Italiyaga qaytib kelish uchun ruxsat oladi. Ona - Vatanga bo'lgan cheksiz muhabbat buyuk notiqning ilhomini jo'sh urdiradi. U nutq nazariyasi ustida tinimsiz ijod qila boshlaydi. Oradan ko'p o'tmay, mashaqqatli mehnat samarasi sifatida, uning uch kitobdan iborat "Notiqlar haqida" nomli asari dunyoga keladi. Mazkur asar dialog shaklida yozilgan bo'lib, Litsiniy, Kross, Mark Antoniy, Yuliy Sezar, Strabon, Katull, huquqshunos Stsevola va uning shogirdlari Katt, Sulnitsiy Ruflarning ijtimoiy va siyosiy nutqlari, ularning notqlik san'ati hamda bu san'atning eng mayda-chuyda masalalaridan tortib siyosiy muammolargacha bo'lgan fikr-mulohazalarini o'z ichiga oladi. Sitseronning fikricha, notiq shunchaki sud ishlarining barcha qonun-qoidalarini yaxshi biladigan qonunparast emas, balki davlat ishlarini chuqur tushunadigan, xalq qayg'usiga hamdardlik qila oladigan davlat arbobi bo'lmog'i kerak. Shuning uchun notqlik san'atiga qiziqqan har bir kishi faqat "Ritorika" ilmiga oid ibtidoiy bilimlar bilan cheklanmasdan va o'zining tabiiy iste'dodiga ishonib qolmasdan, doimo turli fanlami o'qib-o'rganmog'i, ilm va madaniyatning yuqori cho'qqilariga intilmog'i darkor. Bundan tashqari, "Notiqlar haqida" asarining muallifi notiqlarning odamlar diliga qo'rquv, g'azab va qayg'u sola bilishi va, aksincha, bu xildagi hayajonli holatlardan kishilarni xalos qilib, ularning ruhida xotirjamlik, mehr-shafqat hislarini uyg'ota olishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, agar notiq odamlarning turli-tuman xarakterlarini sezmasa, inson tabiatidagi umumiy xususiyatlarni bilmasa va har bir kishini goh bezovta qiladigan, goh tinchlantiradigan sabablarni tushunmasa hech qachon o'zining maqsadiga erisha olmaydi. Tinglovchini toliqtirib qo'ymaslik uchun nutq davomida ko'tarinki usulni bir parda pasaytirib, nutq mavzuiga aloqador shaxslar bo'lsa, ulaming goh salbiy, goh ijobiy xarakteristikasini berish, ilgari o'tgan mashhur zotlar haqidagi biron latifani eslatib ketish, lozim bo'lganda ba'zi bir hayotiy manzaralarni, dramatik voqealarni eslash, o'rniga qarab biroz hikmatli so'z, maqol va qochiriq gapni qistirib o'tish — Sitseronning eng sevgan usullaridan edi. Bu usullarni har bir notiq o'zing birinchi qoidasi qilib olsa u albatta notqlikning yuqori cho'qqisiga erisha oladi.

Notqlik san'atini yuksaltirishga Sharq allomalaridan Beruniyning ham fikrlarini eslab o'tishimiz kerak. Beruniy nutqning ikki xil - nasr, nazm ko'rinishi borligini ta'kidlaydi. Nutqning bu turlari ma'lum qoidalar asosida shakllanadi. Nasr

nahv qonun-qoidalari , nazm aruz talablariga binoan tuziladi. Aruzga qaraganda nahvning ta' sir doirasi keng, u nasr uchun ham, nazm uchun ham zarur. Beruniy yozadi: “Nahv nasrda va aruz nazmda aytilgan so'zning me'yorini o'lchovi va xatosini tuzatuvchi aniq ikkita mezon bo'lib qoldi, lekin nahv bular ikkisining umumiyrog'idir, chunki u nasmi ham, nazmni ham birgalikda o'z ichiga qamrab oladi” deb ta'kidlaydi.

So'zning qadri, undan foydalanish, kam so'zlab, ko'p ma'no yuklash, ravshan fikrlash kabi masalalar ustida XII-XIII asr mutafakkirlari Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiylar ham ibratli fikrlar bildirganlar. Ulug' shoir Yusuf Xos Hojib turkiy xalqlarning XII asrdan ajoyib badiiy yodgorligi bo'lgan “Qutadg'u bilig” (“Baxt keltiruvchi bilim”) asarida so'zlarni to'g'ri tanlash va qo'llash haqida: “Bilib so'zlasa so'z bilig sanalur” degan edi. Gapirishdan maqsad so'zlovchining ko'zda tutgan narsa, hodisa, voqealarni tinglovchiga to'g'ri, ta'sirchan yetkazishidan iborat. Demak notiq beradigan ma'lumotini faqatgina tushunib qolmay uni yetkazish usulini ham bilishi kerak. Shundagina u notiqlik me'yorlariga amal qilgan hisoblanadi.

Alisher Navoiy ijodini dengizga qiyos qilish mumkin. Unda duru gaharlar behisob, biz ulug' mutafakkirning so'zga, nutqqa va Notiqlik san'atiga qaratilgan fikrlaridan xulosa qilib aytishimiz mumkin . Navoiydek ulug' alloma so'z qudratiga shunchalik e'tiborlarini qaratgan ekan, bizning burchimiz uning fikrlarini o'qimoq va uqmoqdan iborat bo'lib qolmasdan, qo'limizdan kelgancha unga amal qilish insoniy burchimiz ekanligini esdan chiqarmasligimiz kerak. Alisher Navoiy eng muhimi notiq har bir so'zni mazmun ma'no jihatda aynan o'z joyida qo'llashga e'tibor qiladi.

Biz yuqoridagi allomalarimiz fikrlaridan notiqlik san'atining qanchalik keng qirraligini bilib olamiz. So'z so'zlayotgan har bir kishi notiq hisoblanadi. Uning birinchi galdagi vazifasi so'zlayotgan matnini yetkazib bera olishi kerak. Buning uchun albatta yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib auditoriyaga kirganda ularga amal qilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

<https://conferencea.org>

1. Jumaniyozov R., Salimov S. “G’oyaviy tarbiyada notiqlik san’ati” Toshkent, 2002.
2. Kuznetsov I.N., Sovremennaya U.T “Ritorika” M. 2015
3. Ирина Лешутина “Нотиқлик санъати” 2021
4. Bekmirzayev N. “Nutq madaniyati va notiqlik asoslari” T-“Fan” 2007
5. www.ziyonet.uz
6. www.edu.uz